

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2019, s.2: 191-213

1756 İstanbul Yangını

1756 Istanbul Fire

Fatih KÖSE

Dr. Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Assist. Prof., Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Theology,
Department of Islamic History
Tekirdağ / TURKEY
fkose@nku.edu.tr
ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7493-7494

DOI: [10.5281/zenodo.3463853](https://doi.org/10.5281/zenodo.3463853)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 7 Ağustos / August 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13 Eylül / September 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Eylül / September 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: KÖSE, F. (2019). 1756 İstanbul Yangını. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (Eylül 2019): 191-213.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

İstanbul yangınları, şehrin tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. 6 Temmuz 1756 tarihinde meydana gelen bu yangın da onlardan biridir. Bu yangın 18. Yüzyılın ilk büyük yangını olmuştur. Yangın Haliç'te Cibali semtinde başlamış ve Marmara sahiline kadar uzanmıştır. Yangın, İstanbul'un yaklaşık olarak üçte birini harap etmiştir. Unkapanı, Zeyrek, Vefa, Şehzadebaşı, Fatih, Saraçhane, Aksaray, Laleli, Cerrahpaşa, Atik Ali, Yenikapı ve Nişanca gibi semtler bu yangından etkilenmiştir. Bu bölgelerde yer alan Binlerce yapı bu yangın neticesinde harap olmuştur.

Bu çalışmada yangının çıkışı, nasıl yayıldığı, nereleri etkilediği, hangi yapılara zarar verdiği ve yangının boyutu hakkında kaynaklar esas alınarak bilgiler verilecektir. Ayrıca yangının İstanbul'daki sosyo-ekonomik sonuçları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Cibali, Yangın, 1756 yangını

Abstract

The fires Istanbul take an important place in the history of the city. The "big fire" that took place on July 6, 1756 is one of them. This fire started in Cibali district of the Golden Horn and spread to the Marmara coast. One third of Istanbul burned in the fire. The districts such as Zeyrek, Vefa, Şehzadebaşı, Fatih, Saraçhane, Aksaray, Laleli, Cerrahpaşa, Atik Ali, Yenikapı and Nişanca were influenced by this fire. Thousands of mansions and houses, hundreds of mills and kilns, mosques, mescids, tekkes, tombs and baths destroyed by burning in the fire.

In this study, the information will be given based on sources about how the fire spread, where it effected, which structures it hurt and what the size of the fire was. Furthermore, it will be addressed the socio-economic consequences of the fire in Istanbul.

Keywords: Istanbul, Cibali, Fire, 1756 fire

Giriş

Tarihi boyunca İstanbul iki felaket yüzünden defalarca mahvolmuştur: Depremler ve yangınlar. İstanbul'un tarihi âdeta bir depremler ve yangınlar

tarihidir dersek mübalağa olmaz. Özellikle Osmanlı dönemi İstanbul’u asırlar boyunca büyük ve küçük çaplı yüzlerce deprem ve yangına maruz kalmıştır. Bu iki felaketten biri olan yangınlar İstanbul tarihinde diğerine göre şehre daha büyük zararlar vermiştir. Birçok nedenden ötürü ortaya çıkan yangınlar, surlarla çevrili İstanbul, Tarihi Yarımada başta olmak üzere Bilâd-ı Selâse olarak adlandırılan Eyüp, Galata ve Üsküdar’da yüzyıllar boyunca büyük tahribat ve kayıplara yol açmıştır. “Edirne sudan; İstanbul ateşten batacak!” sözü neredeyse her yangından sonra İstanbulluların dilinden düşmeyen bir deyim haline gelmiştir. Özellikle de 18. Yüzyıl, İstanbul’da büyük çaplı yangınların meydana geldiği bir yüzyıl olmuştur. 1756 İstanbul yangını da bunlardan biri olup şehrin neredeyse üçte birini harap etmiştir. Bu yangın o zamana kadar İstanbul’da meydana gelen yangınların en büyüğü olarak kabul edilmektedir.¹

Osmanlı tarih kaynaklarında, büyük yangınlar hakkında genellikle “Vukû-i Harîk-i kebir”, “Vuku’-i ihrâk-ı kebîr” başlıkları altında bilgi verilmektedir. “Harik” kelimesi, “hareka” fiilinden türemiş Arapça bir isim olup yangın anlamına gelmektedir. Osmanlı dönemi yazılı kaynak, belge ve edebi eserlerde yangın kelimesi yerine harik kelimesi tercih edilmiş; büyük yangınlar için ise “Harîk-i Kebîr”, “Harîk-i Ekber”, “Harîk-i Azîm”, “İhrâk-ı Kebîr” ve “İhrâk-ı azîm” gibi tabirler kullanılmıştır. “Kebîr” Arapça büyük; ekber ise daha büyük, en büyük anlamına gelmektedir. Nitekim Fındıklılı Süleyman Efendi tarih kitabında 1756 Yangınını “Harîk-i Ekber-i Cübb-Ali” başlığı ile nakletmiştir. (Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi, 1978: 9).

İstanbul tarihinde Cibali, Balat, Hocapaşa ve Babıâli yangınları önemli bir yer tutmaktadır. Tophane, Beyoğlu, Hasköy ve Üsküdar yine geçmişte unutulmaz izler bırakan yangınların sahne aldığı diğer meşhur yerlerdir. 1756 İstanbul yangını, çıktığı yer olan Cibali semtinin adıyla da anılmakta olup

¹ Necdet Sakaoglu, “Yangınlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, VII, 427-438. İstanbul yangınlarını konu alan belli başlı eserler şunlardır: Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri Vakıflar Toplum ve Ekonomi*, Ankara, 2017; Derviş Efendi-zâde Mustafa Efendi, *1782 Yılı Yangınları Lehibu’l-ukala fî Fikri’l-Gurabâ: Harik Risâlesi*, Hazırlayan: Hüsamettin Aksu, İstanbul, 1994; Andreasyan H. D., “Eremya Çelebi’nin Yangınlar Tarihi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, 1973; Kemalettin Kuzucu, *Bâbüâli Yangınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Doktora Tezi, Erzurum, 2000; Kemalettin Kuzucu, “Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri”, *Osmanlı*, c. V, Ankara, 1999.

diğer Cibali yangınlarından ayırt etmek için gerçekleştiği yıllarla birlikte anılarak “1169 Cibali Harîki” (1756 Cibali Yangını) şeklinde de ifade edilmektedir. Tarihteki büyük Cibali yangınları sırasıyla 1633, 1693, 1718, 1756, 1782 ve 1833 yıllarında vuku bulmuştur. Bunlar arasında 1782 senesi Ramazan ayında çıkmış olan, üç güne yakın bir süre devam eden ve neredeyse Tarihi Yarımada’nın üçte ikiye yakınına tahrip eden yangın, İstanbul’da meydana gelmiş tüm yangınlar arasında en büyüğü olarak tarihe geçmiştir. 1782 Yangını daha önce meydana gelen büyük yangınları bile bir anlamda gölgede bırakmıştır.² Biz bu tarihten 26 sene öncesine gidip, âdetta gölgede kalan 1756 yangınına ele almaya çalışacağız.

1756 yangını ile ilgili kaynaklardaki bilgiler hacimli ve mufassal bir çalışma ortaya koymak için yeterli değildir diyebiliriz. Bu yüzden olsa gerek bu konuda daha önce müstakil bir çalışma ortaya konmamıştır.

Bu çalışmada öncelikle dönemin vakayinüvisi Hakim Efendi’nin *tarihi*, Şemdanî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi’nin *Mür’i’t-Tevârih’i*, Murâdî’nin *Rûznâme’si* ve adı bilinmeyen bir İstanbullu tarafından kaleme alınmış olan “İsmi Mechul Bir İstanbullu Zâtın Bazı Vekâyi’-i Târihiyyeye Dâir Kaleme Aldığı Hâtıralardır”³ başlığını taşıyan yazma eserin ilk bölümü, istifade ettiğimiz başlıca ana kaynaklar olmuştur.

Yukarda adını verdiğimiz ve 1756 yangınına dair gözlemleri içeren son kaynak, yazma eser olarak, Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde, “*Hatırat-ı İstanbul*” adıyla ve 12910/Y031 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.⁴ Bu eserde yangın; yangın öncesi, yangın ânı ve yangın sonrası olmak üzere üç farklı açıdan anlatılmıştır. Eser bu yönüyle konumuzla alakalı önemli bir kaynaktır. İsmi tespit edemediğimiz yazar, eserin ikinci bölümünün başında, kendi ifadesine göre 1095 senesi Rebiülevvel ayında doğmuştur. Bu tarih milâdî olarak 1684 senesi Şubat/mart aylarına denk gelmektedir. Yazar, yangınla ilgili gözlemlerini aktardığı ilk bölümü yazdığında yetmiş altı yaşına; diğer ikinci bölümü yazdığı esnada ise yetmiş yedi yaşına ayak bastığını

² Derviş Efendi-zâde Derviş Mustafa Efendi, 1994, s. 57-62; Abdurrahman Şeref, 1328-1330, s. 306, 310, 311, 315, 316; Kuzucu, 1999, s. 690-694.

³ Bu eser tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

⁴ <https://katalog.marmara.edu.tr/yordambt/yordam.php>? (Çevrimiçi). Eser on varaklık bir risale olup yangınla ilgili kısım eserin ilk beş varaklık bölümünü oluşturmaktadır.

belirtmektedir.⁵ Dolayısıyla eserini yazdığı tarih 1759-1760 seneleridir. Yangının gerçekleştiği tarihte yangına bizzat tanıklık edip bu yangına dair gözlemlerini not etmiş birinin kaleminden çıkan bu eser bizim çalışmamızın da şüphesiz en önemli kaynağı olmuştur. Sanıyoruz bu kaynak ilk defa bu çalışmada kullanılacaktır.

Bu makalede, yukarda belirttiğimiz kaynaklarda yer alan bilgileri mukayese edip konuyla ilgili diğer kaynak ve araştırmalarda geçen bilgileri de göz önünde bulundurarak 1756 İstanbul Yangını'nı ele almaya çalışacağız.

1756 senesinden önceki İstanbul sur içinde meydana gelen büyük yangınlara göz atacak olursak 1569 ile 1660 yılı yangınının şehir tarihinde büyük bir iz bıraktığını görürüz. O tarihe kadar şehrin gördüğü en büyük yangınlar olarak tarihe geçen 1569 ve 1660 yangını⁶ İstanbulluların unutamadığı felaketler olmuştur. Bu tarihten sonra meydana gelen büyük yangınlar hep onlarla mukayese edilmiştir. 1756 yangınına yaşayıp görenler, geçmişteki yedi gün yedi gece süren 1569 ve kırk dokuz saat süren 1660 yangınına göre yaşanan bu son yangının daha büyük olduğunu iddia etmişlerdir. Nitekim 1756 yangınına nakledenlerden biri olan tarihçi Fındıklılı Süleyman Efendi İstanbul'un fethinden sonra II. Selim zamanında da böyle büyük bir yangın olduğunu fakat o zamanlar İstanbul'un bu zamana göre mamur olmadığı için şimdiki yangının vermiş olduğu hasar ve tahribatın ondan daha büyük olduğunu şu ifadelerle aktarır: “*Feth-i hâkânîden sonra bir kere böyle ihrâk-ı ekber Sultan Selim-i Sâni zamanında zuhûr etti. Bir kere dahi budur. Lâkin mukaddem olan harîk vaktinde İstanbul böyle mamur değil; bu defa olan zarar evvelki hasârete gâlibdir. Harîk yerleri sahralar ve beller olup, bir iki adam yalnız geçemez oldu*”. (Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi, 1978: 9-10). *Hatırat* yazarına göre de 1756 yangını bu zamana değin vuku bulan yangınların en büyüğüdür çünkü şehirde bina sayısı ve nüfus 180 sene öncesine göre katbekat çoktur.⁷ Bunun en önemli nedenlerinden biri de hiç şüphesiz nüfus artışına bağlı olarak sıklaşan mesken dokusu ve bitişik nizam inşaat uygulamasıdır. (Sakaoğlu, 1994: VII, 427-429). Dolayısıyla zarar da bu orana göre daha çok olmuştur. Nitekim İstanbul'un nüfusunun 17. Yüzyılın sonuna doğru 400.000'den fazla olduğu düşünülmektedir ve bu

⁵ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 6b.

⁶ Hicri 1070 yılı yangını.

⁷ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 5a.

tarihlerde İstanbul, Avrupa'da nüfus olarak Londra ve Paris'le birlikte en büyük üç şehirden biridir. 18. Yüzyılda ise şehir nüfusunun 500.000'in üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. (Toprak, 1994: VI, 109).

1756 İstanbul Yangını

Yangın, Ramazan ayından sekiz gün sonra, 8 Şevval 1169 / 6 Temmuz 1756 gecesi Cibali'de⁸, İstanbul'u çevreleyen surların hemen dışında, Haliç kıyısına yakın Yahudi evlerinin (Yahud-hâne)⁹ birinde çıkmış olup kısa sürede büyümüş ve alevlerin surları aşmasıyla birkaç kola ayrılmıştır. Kaynaklarda, yangının çıkış nedeni ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak ismi meçhul *Hatırat* yazarı, yangının ortaya çıkış nedeni ile yangın öncesi İstanbul'daki sosyal hayata dair gördüğü olumsuzluklar arasında bir bağ kurmaktadır. Ona göre yangının sebebi büyük ölçüde, şehir sakinlerinin Ramazan ayını oyun ve eğlence içerisinde geçirmeleridir. Yazarın naklettiğine göre Ramazan ayında içki içenlerin, zina edenlerin ve ibadetlerini yerine getirmeyenlerin sayısı oldukça fazlaydı ve İnsanlar bu ayı günah işleyerek ve nefislerine uyararak geçirmişlerdi. Hal böyle olunca da Allah'ın sevgili kulları ve basiret sahibi kişiler bu durumdan endişe etmekte ve Allah'ın gazabının pek yakında geleceğine inanmaktaydılar. Müellifin bildirdiğine göre işte bu ortamda ilk önce 6 Temmuz akşamı Galata'da, Tatavla (Kurtuluş) mahallesinde üç dört evin yandığı bir yangın çıkmış, aynı gece ise Cibali'de, İstanbul'un üçte birini etkileyen bu büyük yangın meydana gelmiştir.¹⁰

Dönemin resmî tarihçisi Vakanüvis Hakim Efendi'nin *Tarih*'inde, yangınla ilgili "*Vuku'-i ihrâk-ı kebîr der İstanbul*" başlığı altında önemli bilgiler ve istatistikler yer almaktadır. Hakim Efendi'nin bildirdiğine göre yangın, 8 Şevval pazartesi gecesi saat ikide İstanbul surunun dışında Cibali kapısının sol tarafında bulunan Yehud-hânelerin (Yahudi evlerinin) birinden çıkmıştır. Sonrasında, Cibali Kapısı'na gelinceye kadar bazı ev, mahzen ve dükkânları

⁸ Günümüzde Cibali olarak telaffuz edilip yazılan bu semt adı, kaynak ve belgelerde geçtiği şekliyle Cübbe'ali, Cübb-i Ali, Cübb-Ali, Cebb-i Ali, Cebeali, Cib-i ali, Ceb-i Ali gibi diye de farklı şekillerde okunup yazılmaktadır.

⁹ Yahudilerin topluca yaşadığı Cibali, Balat, Galata ve Hasköy gibi mahallelerde birkaç ailenin bir arada barındığı çok katlı ahşap binalara Yahudhâne denilmektedir. Bu yapılar Yahudihâne olarak da anılmaktadır. Bkz. "Yahudhane", (1994), *DBİA*, VII, 398.

¹⁰ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 2a-2b.

yakarak alevler surları aşip şehrin içerisine girmiştir. Daha sonra buradaki evleri de yakarak rüzgârın da etkisiyle şiddetini artırarak kol kol ilerlemiştir. Yangını söndürmekle görevle zâbitân ve neferât (Yeniçeri ağası ve askerler) hangi tarafı söndüreceklerini bilemez hale gelmiştir. Kollar halinde beş on yerde birden etkili olan yangının bir koluna müdahale edildiğinde diğer başka taraflardaki kollara müdahale edilemiyordu. Hangi tarafa müdahale edilirse başarılı olunamamıştı. Halk şaşkın ve çaresiz haldeydi.¹¹

Yangının çıktığı gece devriye görevi yapan gece bekçileri “yangın var!” diye bağırdıkları zaman Aksaray’da ve Cibâlî’ye uzak olan semtlerde oturanlar bekçilere yangının nerede çıktığını sormuş, bekçilerin Cibali dışında cevabı üzerine “Allah defî eyleye” (Allah söndürsün) diye karşılık verip herhangi bir korku ve endişe duymadan tekrar sıcak yataklarında uyumaya başlamışlardı. Fakat ertesi gece yangın kendilerine de ulaşmıştı. Evlerden eşya çıkartmaktan hamallar iyice yorulup takatsiz kalınca eşyaların güvenli yerlere nakli bir hayli zor olmuştu. Yangın, eşyaların konulduğu birkaç mahalle ötedeki bu güvenli yerlere de ulaşmaktaydı. Bunun üzerine o mahalden de eşyalar taşıyor fakat yine de yangından kurtarmak mümkün olmuyordu. Hamallara verilen paralar da ne yazık ki boşa gidiyordu. Birçok kişinin elinde ne para ne de mal kalmıştı. Yangının çıktığı ilk anda binlerce kişinin söndürme gayretleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Yangını iyice büyüyüp yayıldığı için durdurmak ve söndürmek mümkün olmamıştı. Daha yangının ilk gecesi yorgun ve uykusuz kalan binlerce insanın elinden bir şey gelememişti. Yangın iki gün sonra kendiliğinden sönmüştü. (Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi, 10). İlk kez 17 Temmuz 1718 tarihindeki Cibali Yangını’nda kullanılan Gerçek Davud Ağa’nın icad ettiği tulumbanın da bu yangında pek fayda göstermediği anlaşılmaktadır. (Sakaoğlu, 1994: VII, 432).

Yangın esnasında canını ve malını kurtaran binlerce kişi güvenli gördükleri bazı cami avlularına, meydan ve bahçelere sığınmıştır. Yukarda da belirtildiği gibi birçok kişinin eşyaları konuldukları bu yerlerde de yangından kurtulamamıştır. Nitekim Fatih Câmî mahfilinin saçağının altına konulan

¹¹ Tahir Güngör, *Vakanüvis Hakim Efendi Tarihi (1753-1766)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2014, s. 382-383; İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, IV, 38-39.

eşyâlar düşen ateş sonucu tamamen yanmıştır.¹² Yanmaktan kurtulan birçok eşya ve mal ise yağmacılardan kurtulamıyor, çeşitli bahanelerle yağmacılar tarafından kaçırılan mallar İstanbul dışındaki çeşitli pazarlarda satılıyordu. Bu sebeple vilayetlere, yağmacıların yakalanıp mallara el konulması ve İstanbul'a gönderilmesini emreden fermanlar gönderilmekteydi. (Danişmend, 1972: IV, 38-39; Sakaoğlu, 1994: VI, 156).

1754-1757 yılları arasında üç yıl padişahlık yapan Sultan III. Osman'ın hükümdarlık dönemi, İstanbul için âdetâ bir doğal felaketler ve yangınlar devri olmuştur. Bu dönemde bir büyük fırtına, soğuk kışlar, Haliç'in donması ve ikisi büyük olmak üzere dört yangın meydana gelmiştir. 21 Mayıs 1755'te İstanbul'a görevli olarak gelen Baron De Tott şehre geldikten bir süre sonra 29 Eylül 1755'te Hocapaşa semtinde meydana gelen Hocapaşa Yangını'na şahit olmuş ve bu yangını ayrıntılı bir şekilde kitabında yazmıştır. Bu yangında harap olup yeniden inşa edilen Bâbiâli binasının açılışı 4 Temmuz 1756 tarihinde gerçekleşmiştir.¹³ Bu açılıştan sadece iki gün sonra 6 Temmuz'da Cibali'de çıkan yangın haberi alınır alınmaz padişah ve sadrazam başta olmak üzere yetkililer hemen seferber olmuşlardı. Sultan III. Osman'ın bu afetle yakından ilgilendiği ve gözüne iki gün iki gece uyku girmediği rivayet edilmektedir. Padişahın, yangın yerlerine gidip bizzat yangınla ve yangın mâdurlarının (Harikzedegân) durumlarıyla yakından ilgilenmiş olduğu da yine kaynaklarda belirtilmektedir. (Güngör, 2014: 383).

Osmanlı Devleti'nin pâyitahtı İstanbul'da meydana gelen büyük yangınlarda sadrazam (veziriazam) ve yeniçeri ağasının yangın yerine hızlıca varıp gereken önlemleri almaları ve yangın mahallinde bulunmaları padişahlar tarafından emredilmekte hatta birçok kez padişah da bizzat onlarla beraber bulunmaktaydı. Yangın sürecinde ve sonrasında hata, kusur ve ihmalleri olan görevliler cezalandırılıyordu. Sultan III. Osman'ın üç yıllık hükümdarlık döneminde altı kez yeni sadrazam ataması yapılmasında ve sadrazamların görevden alınmalarındaki dört ana nedenden biri de yangınlardı. (Mahmud Şevket, 1325: 49; Sarıcaoğlu, 2007: XXXIII, 456-457).

¹² *Hâtrât-ı İstanbul*, vr, 3a-3b.

¹³ Hocapaşa Yangını bilhassa Babiali ve çevresini etkilemiş olup 30 ila 40 saat arası sürdüğü yönünde farklı rivayetler vardır. Bakınız: Danişmend, 1972, IV, 37; Sarıcaoğlu, 2007, XXXIII, 457; Baron De Tott, s. 19-22; Kuzucu, 2000, s. 8.

1756 Yangını sonrasında yaşanan süreçte padişahla birlikte İstanbul'un tekrar mamur hâle getirilmesi yönündeki faaliyetlerde aktif rol alanlardan biri de dönemin sadrazamı Köse lakaplı Mustafa Paşa'dır (ö. 1765). Köse Mustafa Paşa'nın bu ikinci sadarete atanmasından üç ay kadar sonra meydana gelen bu büyük yangının ardından şehirde gerçekleşen tamir faaliyetlerinin masrafları hazineye büyük bir yük getirmişti. Bu durum ve şehzade Mehmet'in ölümlü hadisesi onu töhmet altında bırakmış netice olarak 12 Ocak 1757'de görevinden alınarak Rodos'a sürgün edilmişti. (İlgürel, 2006: XXXI, 345).

Yangının süresi ile ilgili olarak kaynaklarda yer alan bilgileri mukayese edecek olursak Hakim Efendi yangının kırk sekiz saatten fazla sürdüğünü belirtirken Seyyid Hasan Murâdî otuz dört saat; *Hatırat* müellifi ise otuz altı saat sürmüş olduğunu nakleder.¹⁴

Yangınla ilgili Mati isminde bir şair bir beyit yazarak ebced hesabıyla yangının tarihini ikinci mısradan vermiştir:

“Parlayınca hışım odu Mati dedi târihin

‘Nâr-ı kahrı geldi Hakkın yaktı hep İstanbul’u”

(Öfke ateşi parlayınca Mati tarihini söyledi

Hakkın kahreden ateşi geldi, yaktı bütün İstanbul’u). (Banoğlu, 2008: 131).

Yangının İzlediği Yollar

Kaynakların ittifak halinde belirttiğine göre beş on kola ayrılan yangının şehre yayıldığı bu kolları maddeler halinde sıralarsak yangının izlediği güzergâhı daha net bir şekilde gözler önüne serebiliriz. Buna göre:¹⁵

1. Cibali semtinden sonra ilk olarak Unkapanı'na, oradan Kantarcılar'a kadar olan bölgedeki mahalleleri ve dükkanları yaktıktan sonra Süleymaniye semti yakınında yer alan Eski Saray'ın duvarını yalayarak

¹⁴ Seyyid Hasan Murâdî, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766)*, Hazırlayan: Recep Ahışalı, İstanbul, 2016, s. 17; *Hatırât-ı İstanbul*, vr. 3a; Hâkim Efendi Târihi'nden naklen, Güngör, s. 383.

¹⁵ Hâkim Efendi Târihi'nden naklen, Güngör, 2014, s. 382-383; Şemdanî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1978, s. 9; *Hatırât-ı İstanbul*, vr. 3a-3b.

Kaptan Paşa Hamamı'na kadar olan bölgeyi etkisi altına almış, Kaptan Paşa Camii'nde durmuştur.

2. Cibali'den Ayakapı tarafına kadar olan Haliç'in kıyı bölgesi.
3. Alt ve üst taraflarıyla Zeyrek, Atpazarı, Saraçhane, Horhor, Etmeydanı, Aksaray ve Yeni Odalar'daki altı adet kışlayı yaktıktan sonra birkaç kola daha ayrılmıştır.
4. Atpazarı, Fatih Camii ve çevresi, Karaman, Boyacılar Kapısı, Kanlıfırın ve Otlukçu Yokuşu civarı.
5. Kovacılar, Vefa Meydanı'nı yaktıktan sonra Şehzade Camii etrafı, Acem Oğlanı Meydanı ve çevresi, Eski Odalar, Murat Paşa Türbesi'nde durup yön değiştirmişti.
6. Divanyolu, Kadıasker Hamamı, Koska, Laleli Aksaray, Langa (Langa Bostanı) ve Yenikapı'ya ulaşmış olup Yenikapı'nın dışına çıkarak Marmara denizine ulaşmış Davutpaşa Kapısı yakınlarında sonlanmıştır.
7. Etmeydanı'ndan, Aksaray, Murat Paşa ve Yusuf Paşa civarını, Yusuf Paşa Çeşmesi'nden ilerleyerek Avrarpazarı yoluyla Cerrah Paşa Camii ile hamamı, sonra Avrarpazarı'na, oradan da Davutpaşa İskelesi yakınına kadar ulaşmıştır.
8. Sultan Selim, Ali Paşa Çarşısı, Lütfi Paşa, Sultan Selim'in arka tarafı, Ayakapı ve Yenikapı'ya kadar olan hattı yakmıştır.
9. Atik Ali Paşa semti, Yenibahçe, Keçeciler, Sarıgüzel, Emir Buhari Tekkesi ve Mezarlık etrafı.
10. Molla Gürani yoluyla Taşkasap semtine kadar olan yerler.

Böylece Haliç'te başlayan yangın, İstanbul'un merkezinden geçerek Marmara sahiline kadar olan alanı yakarak şehrin neredeyse üçte birini harap hale getirmiştir. (Güngör, 2014: 382-383; Cezar, 1963: 361).

Yangının Tahrip Ettiği Alan

Yangınla ilgili olarak dönemin kaynakları arasında yer alan Seyyid Hasan Muradî Efendi'nin Ruznâmesi'nde "Vukû-i Harîk-i kebir" başlığı altında şu bilgiler not edilmiştir: "Bâb-ı Cebb Ali hâricinden zuhûr derûn-i şehre vülûc edüp tûlen Davutpaşa İskelesi'ne ve Langa Bostanı'na ve arzen Sultan Selim'den Sultan Bayezid kurbunda Murad Paşa Türbesi'ne ve Kantarcılar'a müntehî olup ve'l-hâsil cirm-i İstanbul'un sülûsânı bu defa otuz dört saat-i nücûmîde muhterik olmağın eazenallahu teâlâ min celâlihi ve kahrihi ve hafazanallahu teâlâ bi-cemâlihi ve lütfihi,

âmin. Fî 8 L sene 1169".¹⁶ Yüzlerce mahalleyi etkileyen yangının tahrip ettiği saha hakkında *Hatırat* yazarı, yangının tahrip ettiği alanın büyüklüğüne ve genişliğine dair "Yanan yerleri bir kimse bir hayvana binip ortalama bir hızla dolaşsa beş sâatte dolaşıp bitiremez" notunu düşerek vurgu yapar.¹⁷

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi'nin "*Harîk-i mezbûr Cibali kapısı'ndan Kumkapı'ya dek ve Sultan Bayezid'den Yeni Nişancı'ya dek mümted olmuştur*"¹⁸ şeklindeki ifadesinden yangının bir kolunun Cibali'den Kumkapı'ya diğer bir kolunun da Beyazıt'tan Karagümrük tarafındaki Fatih Nişancı'na kadar uzandığını anlamaktayız. Yangının etkilediği alanla ilgili yukarda farklı kaynaklarda verilen bilgiler hemen hemen örtüşmektedir.

Yangından Sonraki Durum ve Yapılan Çalışmalar

Yangın durduktan hemen sonra, pâdişâh, sadrazam ve başta yeniçeri ağası olmak üzere yeniçeriler (zâbitân ve neferler) yanan ateşe tulumbalar ile sular serpmişlerdi.¹⁹ Yeniçerilerin en önemli görevlerinden biri de itfâiye hizmeti yapmalarıydı. İstanbul'da yangın çıktığı zaman sadrazamla yeniçeri ağasının yangın mahalline gitmeleri ve yangın yerinde bulunmaları mecburî idi. (Mahmud Şevket, 1325: 49). Bu mecburiyete 1756 yangınında da uyulmuştur.

Genel hasar durum tespiti için mahalle imamlarından mahallelerdeki tahribât ve kayıplarla ilgili rapor hazırlamaları istenmişti. Öte yandan İstanbul halkı günlerce, Divanyolu Aksaray, Horhor, Süleymaniye, Şehzadebaşı, Koska, Laleli ve Langa'daki Yenikapı gibi yangın bölgelerine gidememiş; toz ve duman insanları oldukça olumsuz etkilemişti. İnsanların zahmet ve meşakkatten tâkatı da kalmamıştı.²⁰

Yanan resmî ve sivil yapıların yeniden inşası için gerekli olan yapı ustalarının derhal İstanbul'a gönderilip mimar ağanın emrine verilmesi için Üsküdar nâibine emir gönderilmişti. Bu emre göre Üsküdar'daki hanlarda ve Üsküdar'ın diğer mahallelerinde ikamet etmekte olan neccar (marangoz, dül-

¹⁶ Seyyid Hasan Muradî, s. 17.

¹⁷ *Hâtırat-ı İstanbul*, vr. 4a.

¹⁸ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, Hazırlayan: Ahmed Neziha Galitekin, İstanbul, 2001, s. 119.

¹⁹ *Hâtırat-ı İstanbul*, vr. 4a.

²⁰ *Hâtırat-ı İstanbul*, vr. 4b-5b.

ger ve doğramacı), duvarcı ve diğer inşaat işçilerinin kesinlikle başka vilayetlere gitmelerine izin verilmeyip firâr etmelerine engel olunması istenmekteydi. Bu emirden on bir gün sonra Üsküdar nâibi ve Üsküdar ustasına gönderilen ikinci bir emirde Üsküdar, Kadıköy ve civarındaki köylerde hâlâ birçok neccar, duvarcı ve sâir inşaat işçisinin bulunduğu haber alındığı, dolayısıyla bu işçilerin hepsinin hemen İstanbul'a getirtilip mimar ağanın emrine verilmesi talep edilmekteydi.²¹

Yangından sonra yapılan ilk icraatlardan biri şehrin ortasında yer alan askerî yapıların yani Yeniçeri Odaları binâsının onarımına ve inşâsına girişilmesi olmuştur. İkinci gün Eski Odalar binâsının yenilenmesine başlanmış, Ocak Fırını ile Acem Oğlanlar Odaları'nın tamir ve yenilenmesi için gerekli tayinler yapılmıştı. 13 Temmuz 1756 tarihinde binaların inşâsına başlanmıştır.²²

Yangının üzerinden ancak belli bir süre geçtikten sonra harap olan cami, mescit, ev, dükkân, fırın ve hamamların çoğu onarılıp birçoğu da yeniden inşa edilmişti.

Yangında Harap Olan Yapılar ve Can Kaybı

Vakanüvis Hakim Efendi, İstanbul'un fethinden beri böyle bir yangın görülmediğini ve yangın enkazından geriye kalan birçok yerde yanmış insan ve çocuk cesetleri bulunduğunu yazmaktadır. Hakim Efendi'nin bildirdiğine göre yangında 77.400 ev; 34.200 dükkan; büyük-küçük 36 hamam; 130 medrese; 335 değirmen ve 150 aded cami ve mescit yanmıştır. (Güngör, 2014: 382-383; Cezar, 1963: 361; Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi, 1978: 9).

Mahalle imamlarının hazırladığı raporlara göre ise 36 kadar cami ve mescit, 36'dan fazla fırın, 33 kadar hamam, 30.000'den fazla saray ve ev, 20.000'den fazla dükkan yanmıştı. Yanan saraylar arasında birçok tanınmış ulemâ ve devlet adamının sarayı da bulunmaktaydı.²³

Yukarda *Hatırat* yazarının mahalle imamlarının raporlarına dayanarak harap olan yerlerle ilgili vermiş olduğu istatistiksel bilgilere baktığımızda

²¹ Üsküdar Şerhiye Sicili, no: 441, vr. 92a-88b.

²² *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 4b-5b.

²³ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 3a-3b.

*Hakim Tarihi'*nde verilen rakamlarla tam olarak uyuşmadığı görülmektedir. Hakim Efendi 77.400 evin yandığını bildirirken *Hatırat* müellifi ise 30.000'den fazla saray ve ev yanmıştır bilgisini verir. Hakim Efendi 34.200 dükkan yanmıştır derken *Hatırat* yazarına göre 20.000'den fazla dükkan yanmıştır. Hakim Efendi 36 hamamın yandığını; *Hatırat* müellifi ise 33 kadar hamamın yanmış olduğunu; Hakim Efendi 335 değirmenin yandığını, *Hatırat* müellifi ise 36'dan fazla fırının yandığını; Hakim Efendi 150 adet cami ve mescidin; *Hatırat* müellifi ise 36 kadar cami ve mescidin yandığını bildirmektedir. Hakim Efendi ayrıca diğer kaynaklarda yer almayan, 130 medresenin yanmış olduğu bilgisini nakleder.

Yukardaki istatistik incelendiğinde Hakim Efendi, değirmen sayısının içine fırınları da dahil etmiş olmalıdır, zira belirtilen rakam oldukça yüksek görülmele birlikte yangın sonrası İstanbul'da ortaya çıkan ekmeğin kıtlığı neticesinde uzun bir süre ekmeğin ihtiyacı Üsküdar fırınlarından karşılanmıştır. Bu da göstermektedir ki fırınların ve değirmenlerin neredeyse tamamına yakını yanmış ya da kullanılamaz hâle gelmiştir. (Yıldız, 2008: 206).

Yangında canını kurtaranların birçoğu da maalesef evlerini ve mallarını kurtaramamıştır. Eşyâlar genellikle etraftan sıçrayan ateş sonucu yanmıştır.²⁴ Evsiz kalan yangınzedeler için Üsküdar'da kalacak, barınacak yerler aranmıştır. Bunun için Üsküdar naibinden imamlar vasıtasıyla Üsküdar'ın nahiye ve köylerinde durumu müsait olanların evlerinde yangınzedelerin iskân edilmele istenmiştir. (Yıldız, 2008: 206).

İstanbul yangınları Müslim ve gayrimüslim ayırmıyordu şüphesiz. Yangının çıktığı Cibali'de bulunan Yahudi mahallesinde Yahudilere ait 800'den fazla ev yanarak kül olmuştu. Yanan sadece evler değildi, Sinagoglar, kütüphaneler, yazma eserler ve daha birçok değerli eşya da yanmalar arasındaydı. Bu yangının bir sonucu olarak Yahudiler Galata, Ortaköy ve Kuzguncuk semtlerine taşınmaya başladılar. (Güleryüz, 1994: 407).

Yangında ilginç olan hadiselerden biri, ilk olarak 1749'da ahşap olarak inşa edilen Beyazıt Yangın Kulesi'nin de yanarak kül olmasıdır. Daha da il-

²⁴ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 3a-3b.

ginci yangın kulesinin daha sonra yeniden ahşap olarak inşa edilmiş olmasıdır. (Batur, 1994: 190).

Divanyolu yakınındaki Kadıasker Hamamı ve civarındaki dükkanlar; Acem Oğlanı Meydanı ve Beylik Fırın, Zeyrek Kilise Camii yakınındaki Sultan Sarayı da yangında kül olan yapılar arasındaydı.²⁵

Yangında Tahrip Olan Camiler ve Mescitler

Bu yangında İstanbul'daki birçok cami de yanarak harap olmuştur. Bunlar arasında Şehzade Camii yakınındaki Çamaşırcı (Cameşuyucu) Camii'nin de yanarak harap olduğu bilgisi Hadikatü'l Cevami'de yer almaktadır. Bu eserde, adı geçen cami ile ilgili şu ifadeler yer verilmektedir: "*Bin yüz altmış dokuz tarihinde vâki harîk-i kebirde muhterik ve harab olup kalmış iken vaktimizde Câmeşuyucu el-Hacc Mustafa nâm sâhibü'l-hayr mescid-i mezbûru müceddeden fevkânî olarak bina eyleyüp minber dahi vaz eylemekle Cameşûyci Camii deyü şöhret bulmuştur.*"²⁶ Yine aynı kaynaktan öğrendiğimize göre Vefa'daki Mimar Ağa Mescidi²⁷, Müftü Ali Hamamı yakınında bulunan Karabağlı Mescidi²⁸, Bozdoğan Kemerı yakınındaki Sekbanbaşı Hüseyin Ağa Mescidi²⁹, Zeyrek'teki Şeyh Süleyman Mescidi³⁰, Zeyrek Kilise Camii³¹ ve Vefa semtindeki Şeyh Vefa Camii ve Medresesi de bu yangında harap olup sonradan yenilenen yapılardandır. (Kuzucu, 2009: 569). Cerrah Paşa Camii ve hamamı, 1756 senesinde tamirat geçiren İskender Paşa Camii yine bu yangında büyük hasar görmüştü. Fatih Camii minarelerinin külâhı yanmış, oradan sıçrayan ateş mahfeli tutuştu- muştur.³²

Yangında Tahrip Olan Medreseler ve Ulemâ Evleri

Hakim Efendi, yukarda da belirttiğimiz gibi 130 medresenin yanmış olduğunu bildirmektedir. *Hatırat'*ta yangında harap olan medreselerle ilgili

²⁵ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 3a-4a.

²⁶ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, s. 119.

²⁷ Yangında tamamen tahrip olmuş aynı yıl içinde Mimar Mehmet Ağa tarafından yeniden inşa edilmiş ve mescide bir de minare ilave edilmiştir. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, s. 260.

²⁸ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, s. 219.

²⁹ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, s. 180.

³⁰ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, s. 188.

³¹ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 3a.

³² *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 4a.

herhangi bir rakam verilmemektedir ancak Fatih Camii ile Yavuz Sultan Selim Camii civarındaki ulemânın meskun olduğu ve medreselerin yoğun olarak bulunduğu bölgenin yangından oldukça olumsuz etkilendiği belirtilir. Alevlerden sıçrayan ateşin Fatih Camii'nin minarelerine kadar sıçradığı göz önünde bulundurulursa yangının sahn-ı seman medreselerini özellikle de Karadeniz tarafındaki medreseleri yaktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu civardaki yanan medreselerden biri de Fatih Camii'nin Boyacı Kapısı'nın yakınlarında bulunan eski sadr-ı Rûm (Rumeli Kadıaskeri) Abdürrahim Efendi'nin Medresesi'dir. Medrese 1747 senesinde inşa edildikten yaklaşık on yıl sonra bu yangında harap olmuş ve 1757'de yeniden inşa edilmiştir. Muhtemelen bu yüzden adı da Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi olarak anılmaya başlamıştır. Yangında evleri yanan ilmiye mensupları, müderrisler ve devlet ricalinden bazıları şunlardır: Şeyhülislam Dâmadzâde Feyzullah Efendi^{33'} nin evinin yarısı, Rumeli Kadıaskeri Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin³⁴ evi, Anadolu eski Kadıaskeri Lütfullah Molla'nın evi (hâne) ve bahçesi ile kardeşi Şeyhî Molla'nın evi, Nuri Efendi'nin evi, Rumeli Kadıaskeri Abdurrahim Efendi evi ile civârındaki yüksek rütbeli, mevleviyet kadılarının (mevâlî) ve müderrislerin evleri, Osman Molla'nın evi, Behcet Efendi'nin evi, eski yeniçeri ağası Mehmed Ağa'nın evi. Bu bölgede, Mehmet Ağa'nın evinin civârında bulunan daha birçok ev yangında kül olmuştu.³⁵

Diğer kaynaklarda yangında harap olan saray ve konak sahipleriyle ilgili bilgi verilmezken, *Hatırat* yazarının yangında harap olan Zeyrek'teki Sultan Sarayı, eski Yeniçeri Ağası Mehmet Ağa'nın konağı ve on kadar diğer saray ve konak sahibinin isimlerini eserinde zikretmesi oldukça önemlidir.

Yeniçeri Odaları'nın İnşası

Oda tabiri Otağ kelimesinden gelmektedir. Farsça, büyük çadır, köşk anlamına gelen "Otak" kelimesinin tamlamalarda yumşamasıyla Otağ şekline

³³ Damadzâde Feyzullah Efendi (ö. 1761), yangından yirmi gün sonra görevinden azledilmiş, sekiz ay sonra Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin yerine geçmiş ve ikinci kez meşihat makamına oturmuştur. Mehmet İpşirli, "Feyzullah Efendi, Damadzâde", *DİA*, 1995, XII, 525-526.

³⁴ Dürrîzâde Mustafa Efendi (ö. 1775) yangından yirmi gün sonra şeyhülislam olmuştur. Yedi ay sonra ise azledilerek Gelibolu'ya gönderilmiş burada beş yıl kalmıştır. Mehmet İpşirli, "Dürrîzâde Mustafa Efendi", *DİA*, 1994, X, 38.

³⁵ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 3b-4a.

dönüştür.³⁶ Otağ veya “Odağ”, içinde “od (ateş) yakılan yer demek olup “keçeden yapılmış kubbeli çadır” anlamına gelmektedir. Kısaca, Yeniçeri kışlalarını ifade etmektedir. İstanbul’da “Eski” ve “Yeni” olarak adlandırılan iki Yeniçeri Odası bulunmaktaydı. Eski Odalar, Şehzadebaşı’nda; Yeni Odalar ise Fatih Camii’nin alt taraflarında Aksaray yakınlarında idi. Eski Odalar’ın hemen yanında, Divanyolu cihetinde ayrıca Acemi Oğlanları Odaları, bir hamam, bir fodla³⁷ fırını ve buraya bitişik Tulumbacılar Kışlası yer almaktaydı. (Sunar, 2016: 373-375; Pakalın, 2004: 741). Yeniçeri Odaları’nda bir de mescid bulunurdu.

Yangından sonraki ikinci gün Eski Odalar binâsına gümrükçü İshak Ağa memur edilerek Eski Odalar binâsının yenilenmesine başlanmıştır. Fırın ile Acem Oğlanlar Odaları’nın tamir ve yenilenmesine ise Mimar Kara Ahmed Ağa tayin olunmuştur. Padişah, Yeniçeri Odaları binâsının ilk iş olarak inşası için elli bin kuruş yardım ederek, Yeniçeri Ocağı tarafından binâ olunsun diye emretmiştir. Bu iş için yukarıda ismini zikrettiğimiz Gümrük Emîni İshak Ağa binâ emîni olarak atanmıştır. 13 Temmuz 1756 tarihinde binaların inşasına başlandı. Acem Oğlanı meydan odaları ve civârı ile Yeniçerinin “fodla fırını” inşası için Mimar Kara Ahmed Ağa görevlendirilmiştir. Bütün bu odalar binâsı beş ay geçmiş olduğu halde tamamlanamamıştır.³⁸ İnşaat nihayet 17 Şubat 1757 tarihinde bitirilmiştir. (Sakaoglu, 1994: VI, 156).

Yangının Hızla Yayılmasının ve Tahribatın Nedenleri

Genellikle kundaklama, dikkatsizlik, tedbirsizlik, denetimsizlik, tütün alışkanlığı, ısınma biçimi, mangal ve şamdan devrilmesi, ocak ve baca kurumlarının tutuşması, yıldırım düşmesi, yangına sebep olabilecek malzemelerin kullanıldığı işyerlerinin şehrin birçok yerinde olması gibi nedenlerden dolayı çıkan İstanbul yangınlarının en önemli özelliklerinden biri de hızlı bir şekilde, kollar halinde ve birçok yönde ilerlemesidir. Bunun en başta gelen nedeni evlerin neredeyse tamamına yakınının ahşap olması ve evlerin bitişik nizam inşa edilmesidir. Osmanlı İstanbul’unun, diğer birçok şehirde olduğu gibi,

³⁶ Francis Johnson, *A Dictionary, Persian, Arabic, And English*, London, 1852, s. 183; Şemseddin Sâmî, kelimenin oturmadan da türemiş olabileceğini ileri sürmektedir. Kelimenin Farsça’ya Otağ şeklinde geçtiğini belirtir. Ş. Samî, *Kâmus-i Türkî*, Dersaadet, 1317, s. 185.

³⁷ Yassı pide şeklinde yapılan bir çeşit ekmek. Pakalın, I, 634.

³⁸ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 4b-5b.

geleneksel mahalle mesken dokusu cephe olarak bile birbirine oldukça yakın, yan yana sıralanmış ahşap yapılardan oluşmaktaydı. Birçoğu çıkmaz olan sokaklar oldukça dardı. Dolayısıyla hareket alanı da dardı. Rüzgârların da yangının söndürülemezliğinde büyük rolü vardı. Şehirde birkaç meşhur bahçe ve bostan haricinde geniş alanlar yoktu, olanlar da birkaç istisna dışında şehir merkezinde yer almıyordu. Sığınılacak yerler ve eşyaların korunduğu meydanlar olarak genellikle selâtin külliyelerinin avluları kullanılıyordu.³⁹ (Sakaoğlu, 1994: VII, 428-430).

Yangının Sosyo-Ekonomik Sonuçları

Yangın neticesinde evsiz kalanların barınma ve iskân problemi ortaya çıkmıştır. Bu sorunun halledilmesi için 10 Şevval'de Üsküdar naibine gönderilen emirde Üsküdar'ın nahiye ve köylerinde kalacak ev arayan yangın madurlarına yardımda bulunulması, bu yangınzedelerin durumu müsait olanların evlerinde, imamların kontrolü ile iskân edilmeleri istenmiştir. Bir diğer emirde Bostancıbaşı Ağa'ya yangında evsiz kalanların kendilerine uygun bir ev bulunana dek Üsküdar, Galata, Eyüp, Boğaziçi ve Beşiktaş'ın merkeze uzak olan köylerinde ve çiftliklerde güvenli bir şekilde iskân edilmeleri ve herhangi bir haksızlığa maruz bırakılmamaları emredilmiştir.⁴⁰

Yangın esnasında ve sonrasında yaşanan olumsuz gelişmelerden biri de gasp ve hırsızlık olaylarının meydana gelmesiydi. Yangından birkaç gün sonra bostancıbaşı ağaya gönderilen bir emir bu konuyla ilgilidir. Bu emirde, yangınzedelerin yangından kurtarabildikleri değerli eşyalarını muhafaza ettikleri sandık, çekmece, kap ve sepetlerden bu eşyaları gasp eden, durumu şüpheli ve belli olmayan bazı şahısların bu eşyalarla birlikte karadan ya da deniz yoluyla kaçmalarına müsaade edilmeyip, derhal yakalanmaları ve cezalandırılmaları istenmekteydi. Bunun için İstanbul'un sur dışındaki bölgeleri, Üsküdar, Boğaziçi, Anadolu ve Rumeli Kavağı gibi yerlerdeki güvenlik görevlilerine yetki verilmişti.⁴¹

Yangının sonuçlarından biri de İstanbul'daki fırınların ve değirmenlerin neredeyse tamamına yakınının yanmış olmasından dolayı uzun bir süre İs-

³⁹ *Hâtırât-ı İstanbul*, vr. 4a.

⁴⁰ *Üsküdar Şeriyeye Sicili*, no: 441, vr. 88a.

⁴¹ *Üsküdar Şeriyeye Sicili*, no: 441, vr. 88b.

tanbul'da yaşayanların ekmek ihtiyacının Üsküdar fırınlarından karşılanmasıydı. (Yıldız, 2008: 206). İstanbul'daki değirmenlerin inşa ve tamir edilmesine kadar geçecek olan sürede İstanbul'a yakın bölgelerdeki değirmenlerden buğday unu tedarik edilmekteydi. Üsküdar nâibinden, Üsküdar ve nahiyelerinde ne kadar değirmen varsa listesinin çıkarılması istenmişti. Bu listede 30 değirmenin ismi yer almaktaydı. Yine aynı şekilde Kartal nâibi, Kartal subaşı-sı ve ayanına hitaben Kartal kazasındaki altı aded horos değirmeni dışında birkaç horos ve su değirmeni daha bulunduğu için bu değirmenlerden elde edilen ihtiyaç fazlası unun günbegün İstanbul'daki Unkapanı'na gönderilmesi emredilmişti.⁴²

Yangının üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra şehirde hummâli bir inşaat faaliyeti başlamıştı. Cami, mescit, ev, dükkân, fırın, hamam gibi yapıların birçoğu onarıyor ya da tekrardan inşa ediliyordu. Bunun sonucu olarak piyasada kereste, çivi, kiremit ve tuğla neredeyse bulunmaz hale gelmişti. Marangoz, doğramacı gibi usta ve işçilerin günlük ücretleri çok fazla artmıştı. Mesela bir Müslüman ve Gayrimüslim (Zimmî) marangoz ustasının günlük ücreti seksen, yüz akçeden bir kuruşa çıkmıştı. Üstüne üslük kış günleri yaklaşılmaya başlamış ve günler de iyice kısalmıştı. Bu kısa günlerde işçinin altı saatte gördüğü işten verim de alnamamaktaydı.⁴³ Yöneticilerin ihmalkârlığı yüzünden insanların çoğu borç altında kalmıştı. "Frenk tarzı", insanların birbirini gördüğü evler yapılmaya başlanmıştı. Eski tarz, geleneksel evler tamamen itibardan düşmüştü. Bu yeni evlerin inşasına çok para harcandığından insanların çoğunda akçe kalmamıştı. Bu durumda eldeki gümüş kap kakaklar, koşum takımları, mücevher, kürk, börk gibi birçok değerli eşya yok pahasına satılmaya başlanmıştı. Birçok insan borç yükü altında kalmıştı.⁴⁴

Kaynaklardan anladığımız kadarıyla, yangının üzerinden günler geçmesine rağmen yaşanan şok ve yas havası atlatılamamış, yangının yaraları sarılamamıştı. Şöyle ki, Yangından yaklaşık iki ay on beş gün sonra Kurban Bayramı münasebetiyle Bâbiâlî'de (Yeni Paşakapısı), vezir tarafından padişaha bir ziyafet verilmişti. Birçok kişi yangından sonra böyle renkli bir ziyafete

⁴² *Üsküdar Şerhiyye Sicili*, no: 441, vr. 92a.

⁴³ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 6b.

⁴⁴ *Hâtrât-ı İstanbul*, vr. 6a-6b.

ne gerek var diyerek bu durumu eleştirmişlerdi. (Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi, 1978: 10).

Sonuç

Sonuç olarak 1756 senesinde meydana gelen ve şehrin üçte birini yakan bu yangın İstanbul tarihinin büyük yangınlarından biri olup 18. yüzyılın ise ilk büyük çaplı yangınıdır. Haliç'te başlayan yangın, İstanbul'un merkezinden geçerek, Marmara sahiline kadar olan alanı, kollar halinde yayılıp şehrin önemli bölgelerini yakarak harap hale getirmiştir.

Büyük oranda can ve mal kaybının yaşandığı bu yangında binlerce ev, konak, dükkân; yüzlerce cami, mescit, medrese, tekke, türbe, değirmen, fırın ve sair önemli yapı harap olmuştur. Bunlar arasında çarşılar, yeniçerilere ait kışlalardan Eski Odalar ve Yeni Odalar gibi birçok ticari, askeri ve sivil yapı bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu kurumlar uzun bir süre şehre hizmet edememiş âdetâ şehirde hayat durma noktasına gelmiştir.

İlmiye sınıfının ekseriyetinin meskûn olduğu ve medreselerin yoğun olarak bulunduğu Fatih Camii çevresi yangında harap olmuştur. Unkapanı civarında yer alan değirmenlerin ve fırınların yanması ile şehirde ekmek üretimi neredeyse durmuştur.

İstanbul'un sosyo-ekonomik dengesini de sarsan bu yangın birçok insanın şehirden göç etmesine ya da başka mahallelere taşınmasına sebebiyet vermiştir. Birçokları da ekonomik zorluk çekmiş, evini ve tüm varlıklarını yitirmiştir.

İstanbul'un merkezinde yer alan Eski ve Yeni Odalar diye adlandırılan Yeniçerileri kışlaları ile Acemi Oğlanlar Kışlası yangından büyük zarar görmüş ve bu askeri binaların yeniden inşa edilmesi sekiz ay sürmüştür.

Başta kamu binaları olmak üzere şehirdeki birçok yapının tamiri ve yenilenmesi için harcanan paralar devlet bütçesinde büyük bir yük meydana getirmiştir.

Yoğun inşaat faaliyeti yüzünden gerekli malzemelerin tedarikinde zorluklar yaşanmış, hayat pahalılığı ve işçilik ücretlerinde aşırı yükselme meydana gelmiştir.

İstanbul'un neredeyse üçte birini yakan ve yaklaşık iki gün süren yangından sonra şehrin tekrar mamur hale gelmesi uzun süre almıştır.

Ne yazık ki 1756 İstanbul yangınından gereken dersler alınmamış, yirmi altı sene sonra yine Cibali'de çıkmış olan, şehrin yaşadığı en büyük yangın olarak tarihe geçen ve âdetâ daha önceki yangınları küller altında bırakan 1782 İstanbul Yangını gerçekleşmiştir.

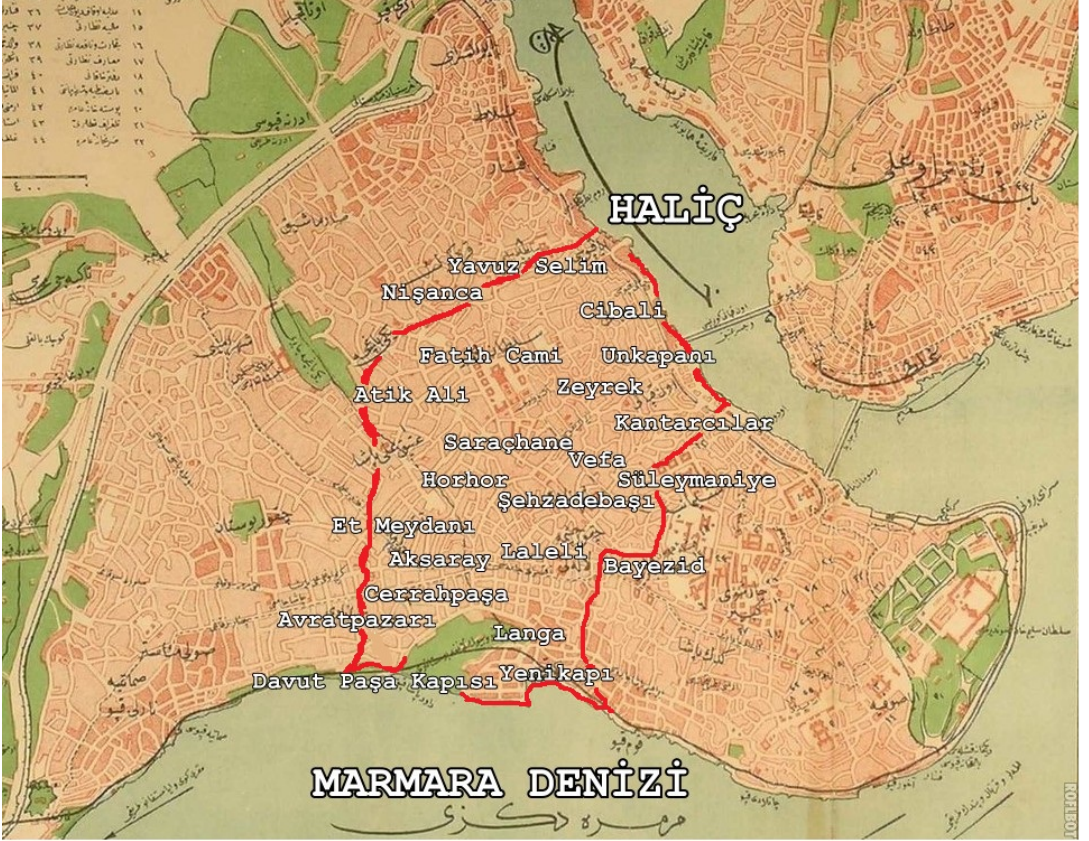
Kaynakça

- Abdurrahman Şeref. (1328-1330), "İstanbul'da Büyük Yangınlar", *1328 Senesine Mahsus Musavver Nevsal-i Osmanî*, (Muharrirleri: Ekrem Reşad - Osman Ferid), 4. Sene, İstanbul, s. 303-318.
- Andreasyan, H. D. (1973), "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul.
- Ayvansarâyî Hüseyin Efendi. (2001), *Hadîkatü'l-Cevâmi*, Hazırlayan: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul.
- Banoğlu, Ahmet Niyazi. (2008), *İstanbul Cehennemi Tarihte Büyük Yangınlar*, İstanbul.
- Baron de Tott. (Tarihsiz), *Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Batur, Afife. (1994), "Beyazıt Yangın Kulesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, s. 190.
- Cezar, Mustafa. (1963), "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, s. 361.
- Danişmend, İsmail Hâmi. (1972), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, c. 4
- Derviş Efendi-zâde Mustafa Efendi. (1994), *1782 Yılı Yangınları Lehibu'l-ukala fî Fikri'l-Gurabâ: Harik Risâlesi*, Hazırlayan: Hüsamettin Aksu, İstanbul.

- Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi. (1978), *Şemdanî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi Mür'î't-Tevârih II-A*, Hazırlayan: Münir Aktepe, İstanbul.
- Güleryüz, Naim. (1994), "Yahudiler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, s. 403-408.
- Güngör, Tahir. (2014), *Vakanüvis Hakim Efendi Tarihi (1753-1766)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2014.
- İlgürel, Mücteba. (2006), "Mustafa Paşa, Köse", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 31, s. 345-346.
- İpşirli, Mehmet. (1994), "Dürrîzâde Mustafa Efendi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 38.
- İpşirli, Mehmet. (1995), "Feyzullah Efendi, Damadzâde", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12, s. 525-526.
- İstanbul. (1994), "Yahudhane", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, s. 398.
- Johnson, Francis. (1852), *A Dictionary, Persian, Arabic, And English*, London.
- Hatırat-ı İstanbul*, Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no: 12910/Y031.
- Kuzucu, Kemalettin. (2000), *Bâbüâlî Yangınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kuzucu, Kemalettin. (1999), "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, c. 5, s. 687-699.
- Kuzucu, Kemalettin. (2009), "Osmanlı Döneminde Vefa Yangınları ve Semt Topoğrafyasına Etkileri", *Bir Semte Vefa*, Haz: Yunus Uğur vd., İstanbul: Klasik Yayınları, s. 565-587.
- Mahmud Şevket. (1325), *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi, Kısm-ı Evvel – Birinci Cild*, Mekteb-i Harbiye Matbaası.

- Pakalın, Mehmet Zeki. (2004), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, İstanbul.
- Sakaoğlu, Necdet. (1994), “Yangınlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, s. 427-438.
- Sakaoğlu, Necdet. (1994), “Osman III”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 6, s. 154-157.
- Sarıcaoğlu, Fikret. (2007), “Osman III”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 33, s. 456-459.
- Seyyid Hasan Muradî. (2016), *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766)*, Hazırlayan: Recep Ahışalı, İstanbul.
- Sunar, Mehmet Mert. (2016), “Oda”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c. Ek 2, 2016, s. 373-375.
- Ş. Sami. (1317), *Kâmus-i Türkî*, Dersaadet.
- Toprak, Zafer. (1994), “Nüfus”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 6, s. 109.
- Üsküdar Şeriyeye Sicili, no: 441.
- Yıldız, Kenan. (2017), *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri Vakıflar Toplum ve Ekonomi*, Ankara.
- Yıldız, Kenan. (2015), “Şehir Topoğrafyasına Etkisi Bakımından Osmanlı Dönemi İstanbul Yangınları”, *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, s. 486-503.
- Yıldız, Kenan. (2008), “Üsküdar Şeriyeye Sicilleri Işığında Yangınların Sosyo-ekonomik Sonuçları (1724-1756)”, *Uluslararası 5. Üsküdar Sempozyum Bildirileri (1-5 Kasım 2007)*, c. II, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, s. 206.
- <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> (Çevrimiçi).
- <http://katalog.marmara.edu.tr/yordambt/yordam.php?> (Çevrimiçi).

Ek. Yangın Bölgesi Genel Haritası.

Yangının etkili olduğu alanda bulunan başlıca semt ve mahalleler.